

A szolgálat pátosza

Gondolatok a könyvtárban

Balogh Edgár „emlékirat“-a (*Szolgálatban*. Bukarest, 1978) több vonatkozásban is reflexiókra készítet. Itt van rögtön a közvetlen élmények, a többé-kevésbé közös emlékek rétege, amely valaminő egyéni, elfogult lereagálásra ösztönöz, mögötte pedig az immár történelemmé alakult események és küzdelmek világa. Ez éppoly tárgyilagos elemzést igényel, mint a harmadik (nekem talán a legfontosabb) megközelítésre váró réteg; egy élet, illetve a róla számot adó memoár szociológiai-erkölcsi jelentése.

Ami az első síkot illeti, az érzelmi motívumokkal átszőtt viszonyulást az a körülmény indokolja, hogy a *Szolgálatban* szereplő több személyiséghez munkatársi-baráti kapcsolatok fűztek, nem egy benne felelevenített kezdeményezésnek vagy akciónak pedig tanúja, illetve részese lehettem. Igaz, ezúttal nem vagyok oly közvetlenül érintve, mint az *Itt és most* zárófejezetében vagy áttételesen a *Szárnyas oltár* szerkesztéségi fikciójában. Am akár a népfronti *Korunkról*, akár a MADOSZ-ról, a Vásárhelyi Találkozóról, az Erdélyi Enciklopédiáról és az *Erdélyi Magyar Szó*-ról történik említés, a múltnak azokról a csomópontjairól van szó, amelyek a világnézeti-közéleti fejlődésemet alapvetően meghatározták.

Volt már alkalmam — ha csak futólagosan is — Balogh Edgárnak a szemléletlem alakulásában játszott szerepéről beszámolni. (Gáll Ernő: *Tegnap és mai önismeret*, 396.; *Hagyomány és változás egy folyóirat szerkesztésében*. Utunk, 1976. 48.) Megirtam, milyen játékos volt a hatása abban a folyamatban, amely az anacionális közömbösségből kivezetett, és megnyitotta előttem népfronti tájékozódásom kelet-európai távlatait. Most kiderül (76.), hogy a Dunai Szövetség gondolatának román képviselőiről szóló, egyébként a *Korunkban* napvilágot látott első írásom neki is kapóra jött a Drang nach Osten ellen folytatott publicisztikai csatározásában. Az érintkező életpályák felelevenítésének összehasonlításából viszont kiténik, mennyire eltérő fajsúllyal, mennyire különböző érzelmi töltéssel jelentkeznek egy-egy biográfiai mozzanat aszerint, hogy ki emlékezik rá. Nekem például — érthető módon — akkor sokkal többet jelentett nem csupán az említett cikk, hanem a *Szolgálatban* szerzőjével való sokoldalú kapcsolat, mint neki. Ily módon a tükör, amelyet visszaemlékezéseikkel kortársaink elébünk állítanak, a tárgyilagos, önáltástól mentes önismeret kimunkálását is megkönnyíti.

Mélyen rezonáló húrokat pendítettek meg bennem Balogh Edgár emlékiratának a származásuk miatt üldözöttekkel való szolidaritást kifejező sorai. A következő antifasiszta magatartásból is szervesen következő állásfoglalás végighúzódik szinte az egész könyvön, s ez a vonulat számomra (de nyilván nemcsak számomra) annál is inkább becses, mert felelevenítése félreérthető-félreértett szituációk és megnyilvánulások visszamenő hatállyal való tisztázására kínál lehetőséget. Akár a Vásárhelyi Találkozón zsidó „ösei“ és magyar „hősei“ mellett hitet tevő Arató Andrásra vagy a gettóba hurcolt Heves Renée-re és más barátaira emlékezik, akár a realista-népi irányzattól távolmaradt „européer“ Gábor Istvánnal kapcsolatos esetleges mulasztásért tesz magának késői szemrehányásokat, a magatartás s a mögötte meghúzódo viszonyulás mindig egyértelmű. Ugyanilyen egyértelmű a véleménye s az ítélete a zsidó értelmiségiek elszigetelésére törő jobboldali körök antiszemizmusról is (204.). Ebben a szellemben tör pálcát azok fölött, akik a mondvacsinált „gyökérviták“-kal, illetve a „narodnyik“-vádval próbálják a haladás erőit megosztani, s ugyanez a törekvés utasította el vele azt a kísérletet is, amely „antikapitalista“ jelszóval a benne rejlő rasszista támadást akarta álcázni (269.).

Es végül nem tudok bizonyos szubjektívizmustól mentesen tájékoztatni azokról a részkről sem, amelyekben emlékirónk az első erdélyi kommunista—keresztény dialógust eleveníti fel. Eveken át népszerűsítettem ennek a — humánus jegyében létrehozandó — párbeszédnek a gondolatát, s eközben teljesen megfele-

keztem arról, amit most Balogh Edgár könyve idéz fel bennem, hogy a Vásárhelyi Találkozó (három évtizeddel tehát a hasonló európai kezdeményezések előtt) Nagy István és Fodor József vitája, mindkettőjük elvi nyilatkozata már ezt az eszmei szembesülést-találkozást jelentette.

Egyébként az egész emlékirat erősen érzelmi fűtöttségű, s ez csak a vallomások emberi hitelét fokozza. A feleségéről és édesanyjáról szóló szeretetteljes, igen szépen megírt oldalak pedig az egész mű irodalmi értékét növelik. Persze, az értelem erejét kifejező passzusok sosem elszigetelten, hanem mindig az emocionális töltésükkel egységben találhatóak a könyvben, amelynek különös varázsát éppen ez az ötvözet biztosítja.

A *Szolgálatban* bírálói (Dávid Gyula, Wesselényi Miklós) joggal méltatták a szerző történelmi érdemeit. Balogh Edgár szemlélete egyébként jellegzetesen historikus, de most nem csupán ennyiről van szó. A könyv forrásértékét kell kiemelnünk. Azt, hogy olyan szakaszokról közöl érdemlegeset, amelyek eddig többnyire fehér foltként szerepeltek. Anakronisztikus tilalomfákat ledöntve, Balogh Edgár az egész közelmúltat hódítja vissza, hogy a maga teljességében ábrázolja az 1935—1944 közötti életpályának megfelelő korszakot. Ő jól tudja, hogy csak a múlt tudományos birtokbavételével lehet a jelen fölött úrrá lenni, s az a népcsoport, amely lemond történelmének egyik vagy másik periódusáról, jövőjét teszi kétségessé. Aki beletörődik abba, hogy tegnapjait elhallgassák vagy kisajátítsák, identitását veszti el.

Balogh Edgár az értelmi szerző, a kezdeményező bennfentességével tudósít a Vásárhelyi Találkozó előkészítéséről, az Erdélyi Enciklopédia kiadói vállalkozásáról s a népi találkozó meg szervezéséről. Új adatokkal gazdagítja a haladó sajtó, különösen az *Erdélyi Magyar Szó* történetét. Eddig ismeretlen részleteket tár fel a MADOSZ (főként a brassói szervezet) tevékenységéből. Információi, értelmezései fejezetét nem csupán emlékezőképessége s a sors viszontagságai között — szerencsés módon — megmaradt dokumentumai szavatolják, hanem az a szemlélet is, amely a dunavölgyi népek egymásrautaltságából merít, s a köztük megteremtendő barátságot és együttműködést hirdeti. (Számomra főként az 1942—1944 közötti eseményeket bemutató oldalak voltak izgalmas-tanulságos olvasmányok, hisz ezekben az években csupán szenvedő tárgya voltam a történelemnek.)

Memoáirodalmunk örvendetes gazdagodásával kapcsolatban többször utaltam már e múltidézésnek nélkülözhetetlen bírálati dimenziójára. Változatlan meggyőződésem, hogy a mai nemzedékek figyelmére csupán azok az önéletrások tarthatnak számot, amelyeknek szerzői nem az önfelmagasztalás, hanem a kritikai szembesülés szellemében fordulnak a letűnt idők felé. Különösen érvényes ez a követelmény az értékek átértékelésének mai, válságokkal és meghasonlásokkal telített fázisában. Olvasók és kortársak szenvedélyes érdeklődéssel faggatják az újabb keletű krónikákat, hogy nyugtalanító kérdéseikre választ, kitérőkre pedig valamilyen magyarázatot kapjanak. Minden gondolkodó és lelkiismerettel rendelkező ember tudni szeretné, hol kezdődik és milyen mértékű az a felelősség, amelyet a történelem alakulásáért magára kell vállalnia. Az apológiák egyetlen vonatkozásban sem adhatnak segítséget.

Természetesen nem arról van szó, hogy mai tapasztalatainkat és nézeteinket visszavetítsük a múltba, s azt ily módon meghamisítsuk. A követelmény: a kor s benne önmagunk kritikai szemlélése. Nem hivatkozhatunk arra, hogy ezt vagy azt a tény, ezt vagy azt a homályban tartott hátteret nem ismertük. Hiába hangoztatjuk jóhiszeműségünket és erkölcsi idealizmusunkat, a felelősségben osztozni kell. Sok mindenről valóban nem tudtunk, de az is kétségtelen, hogy bőven volt olyasmi, amit tudomásul vehettünk volna, de elutasítottuk, mert nem illett be felfogásunk kereteibe, pontosabban: ellentmondott vakhitünknek. Ami pedig nem volt krédónkkal összeegyeztethető, azzal szemben közegellenállást tanúsítottunk. Tagadtuk nemcsak létezését, de még a lehetőségét is. A boldog tudat nem tűri a kételyt, s azoknak, akik az egyedül idévezítő tan, az Igazság letéteményeseinek vélik magukat, nincs fülük és szemük arra, hogy olyan tényeket és érveket meghalljanak, illetve meglassanak, amelyek meggyőződésüket cáfolnák. És még valami. Az ember fut a befektetett erkölcsi tőkéje után. Senki sem akar szembenézni azzal, hogy esetleg rossz irányban tájékozódva, ifjúságát pazarolta el. Nehéz megbékülni a felismeréssel, hogy ami életünknek értelmet látszott adni, később talán illékony illúzióknak bizonyult.

Az emlékirónak azonban pokolra kell mennie. Köteles végigjárni a kérlelhetetlen önvizsgálat ösvényeit. Nem kerülheti el a mardosó önvád kínjait sem, hogy — informáltságának és szellemi-erkölcsi érettségének mai szintjén — önáltatás nélkül vessen számot eszményei megvalósulásával, a világ reális menetével. Balogh Edgár emlékirata nincs híján a kritikai és önbírálati elemeknek. Nem tartja magát csalhatatlannak, s nem hiszi, hogy minden akció, amelyben részt vett vagy amelyet

kezdeményezett, történelmi szükségszerűségnek felelt meg. Jelzi — főként ha beljük ütközött — a szektarianizmus korlátait, s elítéli azt a szűkkeblű bizalmatlanságot, amely fékezte-akadályozta a népfronti nyitást.

Mindez azonban megmarad a „mikrokriticizmus” szintjén. Nem szeretnék olyasmiról hiányolni vagy kifogásolni, aminek a megvalósítását szerfölött nehéznek, sőt — adott körülmények között — kivihetetlennek tartom. A *Szolgálatban* szerzőjének opciói alapvetően helyesek voltak. Az ott és akkor felmerülő alternatívák közül ő a célravezetőt választotta. Éppen ez a körülmény kötelezte volna — akár erkölcsileg — arra, hogy tegnapiaink revízióját mélyenszántóbban, a ma már rendelkezésre álló irodalomból levonható következtetésekkel összhangban végezze el. Ezek a konzekvenciák összeegyeztethetetlenek ugyanis bármilyen intézmény érinthetetlené nyilvánításával s azzal a szinte futói alázattal, amellyel „szolgáló” szerzőnk egy egyéniségünk fölé magasodó eszmei Hatalomnak adózik. Úgy érzem, meg kellett volna kísérnie, hogy az általa észlelt és jogosan elutasított megnyilvánulásokat egy általánosabb érvényű stratégiai koncepcióval szemben kifejtett bírálat összefüggéseiben értelmezze. Balogh Edgárnak nem erős oldala az elméleti általánosítás, műfajai ezt egyébként nem is követelik tőle. Az emlékirat korszerű erkölcsi kódexe megkívánta volna azonban, hogy annyi minden után, ami vele és körülötte történt, egy világvizonylatban már közkinccsé vált kritika szellemében közeledjék a könyvében tárgyalt viszontagságaihoz.

Balogh Edgár szolgálata a nép ügyéhez csatlakozó értelmiségi hivatásként felfogott és gyakorolt magatartását fejezi ki. Míg az újkor hajnalán kialakult központosított közigazgatási gépezetekben szolgáló szakemberek, entellektüelek mintaalattvalókká egyneműsödtek, s valamennyien a nép nyakán élőködtek, Balogh Edgár azokat az írástudókat tekinti mintaképeinek, akik az urak szolgálatából a másik oldalra, a nép mellé állottak. Modelljei Ady, Móricz Zsigmond, Veres Péter és Németh László lehettek. E narodnyik fogantatású elkötelezettség már nem igényli, hogy aki magára vállalja, annak le kell szakmájáról, addigi életformájáról mondania és — a hajdani romantikus elődök példáját követve — a nép közé kell mennie. Bizonyos ellenzéki séget sugallt azonban ez a szolgálat, amely ha nem torkollik is mindig forradalmiságba, semmi esetre sem volt összeegyeztethető a kiváltságosok érdekvédelmével, a konformizmussal. Ez a mi tájaink meghonosított hitvallás és magatartás népben-nemzetben való gondolkozást és cselekvést sarkallt. Rendszerint kibékíthetetlen ellentétbe került a bürokratikus-szektáriánus politikával, de új tartalommal, új jelentéssel gazdagodott a népfront jellegű szövetségrendszerben. A népet szolgáló értelmiségi szakit a „szabadon lebegés” státusával, s ha magatartása nem is fedi az osztályharcosét, sok vonatkozásban közös nevezőre kerülhetnek. A népszolgálat tipikusan kelet-európai jelenség, egy fejlődésében elmaradt, nemzeti-nemzetiségi ellentétekben nem szűkölködő világ terméke.

A népszolgálat gyűjtőfogalma mind a gazdasági, mind a kulturális felemelkedést elősegítő, a jobbító tevékenységet jelöli. Lényegénél fogva felvilágosító jellegű, morális szempontból pedig — a már említett hivatástudaton és elkötelezettségen kívül — hűség és felelősség jellemzi. Aki népet szolgálja, elsősorban a dolgozók érdekeit képviseli. Ez pedig nem ritkán kockázattal, sőt áldozattal jár — tapasztalhattuk — még olyan történelmi szakaszokban is, amelyek elvileg kizárni látszottak, hogy az, aki életének értelmét a társadalmi-nemzeti haladás előmozdításában találta meg, súlyos árat fizessen ezért a választásért. A népszolgálatról elválaszthatatlan felelősség nem engedi meg a tőle való menekülést, az általa diktált hűség viszont személyiségünk kiteljesedését, azonosságunk megőrzését szavatolja.

Meggyőzően bizonyítja ezt a hatást Balogh Edgár élete és emlékirata is. Ha valakiről el lehet mondani, hogy sikerült életének értelmét adnia, biográfiáját pedig választásai és döntései szerint — műként — alakítania, akkor ez a *Szolgálatban* szerzőjéről határozottan állítható. Nyilván adott szituációkban ő sem szűnt meg a történelmi folyamatok és fordulatok tárgya lenni, ő sem kivétel a manipuláció érvénye alól. Méltatnunk kell azonban elszánt törekvését, hogy mostoha körülmények között se adja fel eszményeit és céljait. Ez a következetesség természetesen azzal a veszéllyel is jár, hogy opcióinkban merevvé, előbb-utóbb idejétmúlttá leszünk. A konzekvencia megfelelő rugalmasság és nyitottság nélkül zsákutcába, egyéni csödhöz vezet.

Emlékiratának tanúsága szerint Balogh Edgárból nem hiányzik egyik adottság sem. A visszatekintő bírálatnak — előbb említett — hiányai azonban azt az eszmei-erkölcsi buktatót jelzik, hogy régi kötelmeiben elfogulttá, az új jelenségekkel szemben bizalmatlanná válhat. A népszolgálati elkötelezettség, amely Balogh Edgárnál (is) jellegzetesen nemzetiségi tartalmakkal telítődött, hatalmas, pótolhatatlan erőforrás mind az egyéni, mind a közösségi vállalkozásokban. Morális értékét azon-

ban csak abban az esetben képes nemcsak megőrizni, hanem ki is fejleszteni, ha toleranciával, a változó világban lehetséges sokféle út és megoldás iránt tanúsítandó megértéssel párosul.

A *Szolgálatban* azt a benyomást kelti, hogy szerzője megfogadta az elődök tanácsát: „merjünk nagyok lenni.“ Vállalkozásainak arányait nem csupán közösségi elvárásokat tolmácsoló kezdeményezései, hanem a gyakorlati megvalósításban érvényesülő kitartása, rugalmassága, semmilyen aprómunkától nem idegenkedő fáradságtalan ügyszeretete szavatolja. A népszolgálat ethoszát Balogh Edgárnál a *hivatás pátosza* lengi át. Ez az emelkedettség legtöbb esetben összhangban van a feladatok horderejével s az emlékiratban kirajzolódó teljesítmény méreteivel. A fenséget és a méltóságot azonban gyakran kongó ünnepélyesség fenyegetné, ha alkalomadtán Balogh Edgár nem lenne képes arra is, hogy küszködéseiről, kudarcairól öniróniával adjon számot.

Meggondolkoztató, hogy a kisebb-nagyobb balsikerekről szóló — gyakran öngúnnal átszőtt — beszámolóit sosem lehangolják. Nem leszerelők. E hatás oka feltehetően abban keresendő, hogy csetlések-botlások ellenére, a válságok mai sokirátásában Balogh Edgár pályája valaminő bizonyosságot kínál. A belőle leszűrhető tanulság vázlatosan így fogalmazható meg: ha képes vagy azonosulni valamely közösséggel s annak igaz ügyével, nem maradsz magadra, nem kerget kétségbeesésbe a Nagy Nihil élménye. Attörheted az értelmetlenség, a képtelenség falait, de ehhez cselekedned is muszáj. A magunk részéről még azt is hozzátehetnénk, hogy a tett csak a kritika fényénél bizonyul célravezetőnek s egyben katartikusnak. Ebben az ötvözetben szólhat valóban hatékonyan a fiatalabb nemzedékekhez, azokhoz is, akik annak idején „intelmeit“ fenntartásokkal fogadták.

A *Szolgálatban* megnyilvánuló, erkölcsileg motivált nemzetiségpolitikai magatartás arra az alapvető történelemfilozófiai felismerésre épít, hogy az együttélésre nincs más alternatíva, alakítandó sorsunk pedig kelet-európai dimenziókban meghatározott. Ez az alapvetés oly szilárd, hogy a belőle fakadó legtöbb döntés helyesnek, valószínű-jövősnak tekinthető. Ez az aranyfedezete Balogh Edgár szolgálatának is, ez övta meg ethoszát attól, hogy valaminő szolgálati morállá torzuljon.

Balogh Edgárt közéleti tevékenységében sokszor érte az a vád, hogy terveinek kikovácsolásában csak vágyaitól, csupán képzelőerejétől és naiv derülésétől hagyja magát vezetni. Gyakran bírálták utópizmus és önáltató reménykedés miatt. Az emlékirat viszont azt tanúsítja, hogy szerzőjének nemegyszer a fantasztikum birodalmába utalt kezdeményezései életképeseknek bizonyultak, várakozásai pedig a megvalósítható lehetőségekből táplálkoztak. Balogh Edgár szolgálatának pátoszáát a lehetőségek szenvedélye fűti. Ez a szenvedély adott neki lendületet a lehetetlen megkísértéséhez, amely gyakran nem szélmalomharcnak, hanem sikeres küzdelemnek bizonyult. Erényei és eredményei azonban arra kötelezik, hogy emlékiratának folytatásában, a felszabadulás utáni események és megpróbáltatások felelevenítésében ne csak lelkes elkötelezettségéből, hanem a história sokszor keserű leckéiből is merítsen.

Gáll Ernő

A tökéletes bűnösség kora és a regény

Mint ismeretes, a címben foglalt s a polgári társadalomról szóló értékítélet Fichtétől, a társadalom és a regény kölcsönös feltételezettségének a gondolata pedig Hegeltől ered. A fiatal Lukács *A regény elmélete* című (nemrég románul is kiadott*) munkájának megírása idején úgy látja, hogy a Fichtétől megfogalmazott ítéletben fejeződik ki a legpregnánssabban a polgári s általában a modern társadalom lényege, megkülönböztető sajátossága. Ez az erősen etikai töltésű és

színezetű fichtei tétel mintegy igazolja Lukácsnak e korszakra jellemző szemléletét, valamint az adott történelmi helyzethez való erkölcsi és érzelmi viszonyulását. A regényelmélet megírásának idején a Lukács egész lényét hatalmába kerítő alapérület: a *kétségbeesés*, amelyet bizonyos szubjektív és partikuláris tényezők mellett az első világháború kitörése és főképpen előrevetített következményei váltottak ki. Szubjektív és objektív tényezőktől befolyásolva Lukács úgy látja, hogy az egész világot átfogó katasztrófa el fogja pusztítani a féltve őrzött szellemi értékeket, s mindezt

* Georg Lukács: Teoria romanului. Traducere, note și indici de Ion Roman. Editura Minerva. București, 1979.

egyedül a bűnös polgári társadalom a felelős. Lukács véleménye szerint pedig egy adott valóság, történelmi és társadalmi situáció vagy formáció csak művészként „megformált”, átlényegített változatában ismerhető meg adekvát módon. Így a polgári társadalom egész problematikája csak a regény alapos elemzése révén tárható fel és ismerhető meg, mivel e korszak legjelentősebb és legtipikusabb műfaja éppen a regény. Ezért a továbbiakban Lukács könyvének csak a közvetlenül idekapcsolódó aspektusaira térünk ki.

A regény elmélete szerzője szerint a modern kor igazi szülőtte, „édes gyermeke” s ezért vezető műfaja a regény. A regény genezisést, az eposzhoz való tartozását és ettől megkülönböztető jegyeit Lukács a hegeli fogantatású történetfilozófiai szemlélet alapján magyarázza. Ennek megfelelően „Az epopeiát és a regényt, a nagyepika két objektívációját nem az ábrázolási szándék különbözteti meg egymástól, hanem azok a történetfilozófiai adottságok, amelyeket az ábrázolás számára készen találnak. A regény annak a korszaknak az epopeiája, amely számára nincs már érzékelésen adva az élet extenzív totalitása, és amely mégis vonzódik a totalitáshoz” (Lukács György: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete*. Budapest, 1975. 515.). Az itt megfogalmazott alapkoncepcióból vezeti le Lukács a regény történetfilozófiai és műfaji jegyeit. A regény megjelenését mindenekelőtt az a történelmi folyamat és a belőle eredő új valóság magyarázza, amelynek alapvető vonása az érteleméletbeli immanenciájának a hiánya. A regény sajátos, az eposztól eltérő tárgya megszabja célját, feladatát is: az ábrázolás folyamatában feltárja, művészként megleveníti az élet rejtett értelmét és totalitását. Az adott tárgynak és célnak megfelelően a regény formáját igen nagy mértékben meghatározó alapérzés nem más, mint a „keresés”, amely a regényhősök pszichológiájában ölt testet. A regény alapérzését, a keresést az teszi problematikussá, hogy sem a cél (a lényeg), sem elérésének módzatai nem egyértelműek és közvetlenül adottak, mint az eposz világában. Ennek magyarázatát Lukács a modern kor sajátos szerkezetében véli felfedezni. A szerkezetet alkotó, meghatározó elemeknek a létrejöttét, az egymáshoz való viszonyuk paradox, ellentmondásos voltát pedig a tökéletes és megoldhatatlannak látszó diszharmonia magyarázza, amely az Én és a világ, a lényeg és a jelenség között létrejön. A lényegét vesztett világ vagy empiriájában elsüllyedt lényeg már nem vagy csak részben, áttételesen képezi a

keresés, a felfedezés tárgyát. A regény hőse kivonul ugyan a világba a lényeg felkutatására (pl. Don Quijote), de ez a vállalkozás szükségszerűen kudarcra van ítélve, mivel a modern kor lényegét éppen lényegnélkülisége, az embertől elidegenedett volta alkotja.

Lukácsnak az elidegenedésről mint a modern kor döntő, lényegét meghatározó jegyéről kialakított szemlélete szintézis és egyben antitézis. Egyrészt szintézise a hegeli, szellemtörténeti és kierkegaard-i kultúrfilozófia idevágó nézeteinek, másrészt ezek antitézise, amennyiben előlegezi a *Történelem és osztálytudat* (1923) e problémára vonatkozó későbbi szemléletét. E szemléletnek megfelelően a modern kor társadalmi, anyagi és szellemi képződményei ellenségesen viszonyulnak nemcsak az alkotó szubjektumhoz, hanem az igazi értékek világához is, mint ilyenek nem képezhetik az igazi „keresés” tárgyát és célját. Ezek a képződmények Lukács szerint „a konvenció világát alkotják: olyan világot, melynek mindenható hatalma csak a lélek bensejére nem terjed ki; amely a maga áttekinthetetlen sokrétűségében mindentűt jelen van; melynek szigorú törvényszerűsége, mind levésében, mind létében, szükségképpen nyilvánvalóvá válik a megismerő szubjektum előtt, de amelyben minden törvényszerűségek ellenére a célkereső szubjektum éppúgy nem talál értelmet, mint ahogy a cselekvőnek sem nyújt anyagot a maga érzéki közvetlenségében” (i.m. 520.). Ebből szükségszerűen következik, hogy a keresés, a felfedezés tárgyát és célját nem az objektum, a lényegét vesztett világ, hanem a lényeg egyedüli hordozója, menedékhelye: a *szubjektum* alkotja. A szubjektum posztulátumszerű tételezése a regényben és általában az epikában, eltérően a drámától és főképpen a lírától, problematikus, paradox formát ölt. Ez többek között abban jelentkezik, hogy a regényhős önfelfedezési kísérletének elengedhetetlen közege az értelmét vesztett világ, amelyhez ellenségesen viszonyul. A regény szerkezetében tehát két ellentétes tendencia érvényesül: egyrészt az önmagát, saját lényegét kereső szubjektum, másrészt az ehhez ellenségesen viszonyuló objektum, valóság, a képződmények világa. A regény szerkezeti alapelveit — az igen elterjedt szemlélettől és gyakorlattól eltérően — éppen a disszonancia kiélézése, és nem a művészet nyújtotta lehetőségekkel való feloldása alkotja. Paradox, de érthető módon, a szubjektum, a modern ember lényegének művészi tükrözése csak akkor teljes és tökéletes, ha az alkotás tárgyát, a regény központi problémáját nem az önmagába visszahúzódt, saját sorsa fő-

lött reflektáló szubjektum, hanem a valóság és lényeges összetevői alkotják. Lukács e kérdés értelmezésében abból a tételtől indul ki, mely szerint minden „forma” egy adott lét sajátos tartalmának a kifejezése. Ennek megfelelően a regényben, melynek tárgya az értelmetlen lét, „mély emberi törekvések hajótörése [...] minden alaknak és eseménynek a nyilvánvaló célok eltűnésére, az egész élet iránytalanságára kell felépülnie, mint szerkezeti alapra, alapvető apriorira” (i.m. 520.). Kiegészítésként idézzük Lukácsnak egy másik kitételét, mely szerint „A történelmi szituációban rejlő buktatókat és szakadékokat be kell vonni az ábrázolás körébe, nem lehet és nem szabad őket a kompozíció eszközeivel eltakarni” (i.m. 518.).

Lukács idevágó nézetei elméletileg előlegezik a modern regény Kafka és Joyce képviselte fejlődési vonalát. Ilyen szempontból tanulságos lenne összevetni *A regény elmélete* alapéziseit nemcsak a regény, hanem az egész modern művészet későbbi fejlődésével, alakulásával. A fentiekben vázolt követelmény, a regény szerkezeti alapelveinek be nem tartása a szubjektumnak a modern korra jellemző posztulátumszerű tételezéséből ered, ez utóbbi viszont sohasem képezheti az epikai totalitás alapját. A totalitás fogalma feltételezi a szubjektum—objektum egységét, még ha ez, mint a regényben, paradox, kibékíthetetlen formában is jelentkezik. Lukácsnak e korra jellemző szemlélete szerint ez az ellentmondáson alapuló egység többek között az ironia révén érhető el, amely éppen ezért a regény szerkezetének alapvető princípiumát képezi. A német romantika, Schlegel, de főképpen Solger értelmezésében az ironia „az a mozgás, melynek révén a szubjektum felfedezi és egyben megszünteti önmagát” (i.m. 529.). Lukács szerint ez úgy értendő, hogy az alkotás folyamatában a szubjektum két alkotó egységre oszlik: egyrészt arra, amelyik harcol a vágyott, de tőle idegen külvilággal, ennek mellőzésére törekszik, másrészt arra, mely reflektáló s egyben ironikus módon viszonyul a két egymással szemben álló világhoz. Ez utóbbi, vagyis az ironia tárgya tehát nemcsak a lényegét veszített világ, hanem az ehhez ellenségesen viszonyuló szubjektivitás is. Az ironia feladata a disszonancia kiélézése és az ezt létrehozó elemek összekapcsolása. Éppen ezzel sikerül a regénynek művészileg megragadni és tükrözni azt, ami az őt létrehozó kor lényegét alkotja: az En és a világ, az egyén és a társadalom, a cselekvő és a reflektáló szubjektum között fennálló és feloldhatatlan disszonanciát. A formaközpontú műfajoktól eltérően, a regény szer-

kezetének problematikus jellegét éppen az összetevő elemek különlemesége magyarázza. Ugyanakkor ez teszi szükségessé a reflektáló szubjektumot és a hozzá kapcsolódó ironiát. Enélkül nem lehetséges a totalitás létrehozása — minden művészi alkotás elengedhetetlen követelménye —, az alkotás „lekerekítése”. Természetesen itt a totalitásnak és lekerekítésnek egy sajátos, az eposztól eltérő formájával van dolgunk. Igazi, valódi totalitás, állapítja meg Lukács, csak egynemű közegek között jöhet létre. Éppen ezért az eposz totalitása tartalmi és formai is, mivel itt a forma nem más, mint a neki megfelelő tartalom kifejezése. A regényben, mivel az őt létrehozó szubjektum és az utóbbit kifejező hősök ellenségesen viszonyulnak az ábrázolás tárgyához, a valósághoz, csak formai totalitásról, lekerekítettségről beszélhetünk. Röviden szólva, az alkotó szubjektivitás és az ezt kifejező ironia eredménye tartalmi szempontból: a világ értelmessége és az ehhez kapcsolódó *eszményekről* való rezignált lemondás, formai szempontból pedig az alkotás viszonylagos, tökéletlen lekerekítése. Lukács a német romantika szellemében fogatott ironiaelméletet Goethe démonról szóló elméletével egészíti ki.

A regény nemcsak az istenektől elhagyott világ, hanem az érett férfikor eposza is. A regény számára ez azt jelenti, hogy tárgya objektív szempontból nem tökéletes, önmagában értelmes világ, szubjektív szempontból éppen ezért a rezignált lemondás, belenyugvás érzésének az előidézője. Ez etikai és művészi szempontból kettős veszélyt rejt magában. Az egyik abban, a regény történetében is nyomon követhető tendenciában konkretizálódik, amely az élet teljes értelmetlenségének, zavaros, áttekinthetetlen voltának a tükrözésére törekszik. Ennek etikai vetülete a kétségbeesés érzése. Lukácsnak ez a próféciája is beteljesedett korunk művészetében. Az ellentétes tendencia a reálishan létező disszonanciák hamis, mesterkelt, a művészet adta lehetőségekkel való feloldására törekszik. Az eredmény mindkét esetben azonos: az ábrázolt valóság egyoldalú, felületes, művészi értéket nélkülöző tükrözése, melyből szükségszerűen következik e szemléleten alapuló alkotás hegeli értelemben vett elvont jellege. Az elvontság csak akkor kerülhető el, ha a regényíró tudatosan és következetesen napvilágra hozza azt, ami tárgyának lényege: *elvontsága és értelmetlensége*. Lukácsnak e fejtegetése csirájában már magában foglalja későbbi realizmus-elméletét, valamint a formalista és a naturalista irányzatokkal szembeni magatartását. A regény tárgyának illyenszerű

tükrözését az is problematikussá teszi, hogy a formaközpontú műfajoktól eltérően, a regényben a művészet és a valóság közötti diszsonancia nemcsak hogy a művészi megformálás tárgyát képezi, hanem központi, formameghatározó elemét is, tulajdonképpen formáját alkotja. Ennek következtében az etikum és esztétikum más műfajoktól eltérő viszonya alakul ki. Míg a lírában vagy drámában az etikum *a priori*, addig a regénynek szerves része, a legkisebb részletekben is jelen van, és mint ilyen meghatározza a mű egész szerkezetét.

Ide kapcsolódik Lukácsnak az a nézete, mely szerint a többi műfajok zárt formákkal dolgoznak. A regény formája — tárgyának megfelelően — *folyamat*. Ez viszont csak tartalmi szempontból zárja ki a tökéletességet. „Mint forma a létező és kialakuló közötti mozgó, de biztos egyensúly, mint a kialakulás eszménye helyezett alakul és ezáltal a kialakulás normájává“ (i.m. 529.). Ezáltal a regény a modern kor legsajátosabb vonását fejezi ki, és éppen ezért — az igen elterjedt véleményétől eltérően — a modern művészet és irodalom egyik legértékesebb műfaja. A regény formájának folyamatos jellege bizonyos törvényszerűségek még szigorúbb betartását követeli meg, mint a formaközpontú zárt műfajokban. Az igen nehezen definiálható törvényt Lukács a *tapintatban* és *ízlésben* jelöli meg, melyek révén a regényíró a kompozíció különmemű és különálló részeinek helyes arányát és egyensúlyát megvalósítja.

A regény problematikussá voltát — az említetteken kívül — az is magyarázza, hogy a tárgyát képező valóság csak akkor formálható meg művészetileg, ha az a lelki folyamat vagy reflektáló tudat tárgya. Mindezt a problematikusság testesíti meg. Éppen ezért, állapítja meg Lukács, a regény belső formája nem más, mint a problematikusság hős önmegismerése. A regény hősnének prototípusa akkor jelenik meg a történelem színpadán, amikor a „bensőség“ és „külvilág“ önálló, egymástól „*elidegenedett*“ közeget alkotnak. Ezzel magyarázható, hogy a regény hőse, az eposztól eltérően, nem egy közösség képviselője, hanem egy önmagába zárkózott, egyéni sorsa és magánya fölött elmélkedő szubjektivitás. A regény tükrözésekorban „... a szubjektum önmaga számára jelenséggé, objektummá vált ... mert az új világban embernek lenni annyit tesz: magányosnak lenni“ (i.m. 499.). A regény hősnének problematikussá volta, Lukács szerint, abból is ered, hogy a modern korban az *eszmé* eltűnik a valóságból, nem immánensen adott, illetőleg egy irreális *eszmény* formájában jelenik meg. Az esz-

mény utáni vágyódás és ennek soha el nem érhető volta határozza meg a regényhősök szellemi és pszichológiai arculatát, végeredményben pedig problematikussá jellegét. A problematikusság hős elvont, eszményi és szubjektív jellege, mely azonos a regény belső formájával, csak ennek a külső formáját jelentő *biográfiában*, egy valóban lelétnak tűnő élet formájában ölthet testet. Ezért a regény külső formáját illetően biográfikus. A reálisan vagy irodalmilag elképzelt életsors ábrázolása megköveteli azoknak a történelmi, társadalmi és emberi viszonyoknak a bemutatását is, amelyek az előbbiek a keretét alkotják, egyben meghatározza alakulásának irányát, célját és lényegét. Így válik a regény egy adott életsors bemutatása révén emberi sorsok s az ezeket meghatározó társadalmi-történelmi viszonyok tükrözésévé.

A regény hősnének korához való viszonyulása alapján e műfaj két alapvető típusát különbözteti meg: az *elvont idealizmus* és a *dezillúziós romantika* regényét. A lukácsi regénytípológia elméleti alapját egyrészt a szellem-történelmi iskola és ezen belül Dilthey tipológiai rendszere, másrészt Hegelnek a *szellem fenomenológiájában* és az *Esztétikában* felvázolt *triadikus* rendszere képezi.

Az *Én* és a világ szembenállásának, kölcsönös meg nem felelésének egyik alaptípusa — mint jeleztük — az elvont idealizmus regénye. Ennek csúcsteljesítménye, örök mintaképe Cervantes *Don Quijoteja*, melynek szerkezetét és egész formanyelvét a központi hős szellemi és lelki beállítottsága, valamint az ebből eredő valósághoz való viszonyulása határozza meg. Ennek sajátos formáját és lényegét viszont egyrészt az *eszmény* vált *eszmében* való rendíthetetlen hit, másrészt az ezzel szembeszegülő valóság 'ragikomikus harca, az ebből az alapsituációból kibontakozó gazdag problematika képezi.

A tipológia második alapformájának a hőse és a valósághoz való viszonyulása ellentéte és részben eredménye az elsőnek. Míg az elvont idealizmus hőse aktív és pozitív, addig a dezillúziós romantika passzív és negatív módon viszonyul a valósághoz. E különbség okát Lukács az adott történelefilozófiai feltételekben, valamint az ezeket létrehozó történelmi folyamatban jelöli meg. Ez utóbbi — mely azonos az eszmény fokozatos eltűnésével — kezdetét Cervantes, végét, kiteljesedését pedig Flaubert regénye dokumentálja az irodalomban. Éppen ezért a dezillúziós romantika és egyben a műfaj prototípusa *Az érzelmek iskolája*. Azért is az, mivel szintetizálja mindazt, ami a regényt mint műfajt meghatározza. Itt az ábrázolás tárgya nem a

külső, objektíven létező társadalmi valóság, hanem ennek szubjektív tükrözése, a bensőség lirája. Ez magyarázza többek között a *remény* és *emlékezés* és ezek révén az *idő*, a bergsoni „durée” formameghatározó szerepét a regényben. Az *idő* művészi funkcionalitásának részletes elemzése — az írónia mellett — Lukács könyvének második nagy újdonsága.

Főleg ez teszi korszerűvé *A regény elméletét*, melyben Lukács, korát megelőzve, a modern regénynek azokat a problémáit veti fel, amelyeket akkor még csak sejteni lehetett, minthogy az itt megfogalmazott tételek művészi bizonyítékai (Proust, Joyce, Thomas Mann regényei) csak jóval később válnak ismertté Németországban.

Máté Gábor

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

SOCIOLOGIE — MINERIT. ARTICOLE ŞI STUDII, 1968—1978.

A petroszéni Bányászati Főiskola úttörő szerepet játszott hazánkban a szociológia népszerűsítése és konkrét alkalmazása terén, lévén az első olyan technikai profilú tanügyi intézmény, ahol bevezették fakultatív tantárgyként az iparszociológiát (1968-ban). A szociológiai kutatások kiszélesítésében döntő szerep jutott az 1973-ban Petroszényben létrehozott interdiszciplináris laboratóriumnak; itt most már intézményesített formában folyik a bányászat társadalmi-gazdasági problémáinak feltárása. Tíz év (1968—1978) kutatómunkájának eredményeit foglalja magában a dr. Septimiu Krausz — a petroszéni Bányai Főiskola előadótanára — szerkesztésében megjelent tanulmánygyűjtemény, ezen a téren az első átfogó, szintézist nyújtó munka.

A kutatógárda rendkívül heterogén (tanárok, mérnökök, orvosok, szociológusok, pszichológusok stb.), s tulajdonképpen ennek köszönhető a tematika sokoldalúsága, ami lehetővé teszi számos, különböző területen dolgozó szakember számára a kutatási módszerek, elméleti modellek és konkrét megoldások felhasználását.

Az első fejezetet alkotó kilenc tanulmányt és cikket tematikailag két csoportba lehetne sorolni:

1. a TTF (tudományos-technikai forradalom) behatolása a gazdasági életbe és ennek következményei (pl. *A TTF és az ökológia, A technokrácia kialakulása és struktúrája, A szocialista társadalom struktúrájának modellje* stb.);

2. a TTF és a bányaiipar konkrét kapcsolata (pl. *A bányászat jövője és a jövő bányamérnöke, Népszerűség és bányászat, Az élet minőségének kutatási modelljei egy munkásközpontban* stb.).

A második fejezet öt tanulmányt tartalmaz, s a nevelés és oktatás szociológiai problémáival foglalkozik, mégpedig, konkrétan, a bányaiipari szakemberek kiképzésével, kezdve a felvételre jelentkező fiatalok csoportösszetételével, az elsőéves bányaiipari főiskolások sajátos problémáival, egészen a jövőbeli kutatók képzésének, a szabad idő problémáinak vizsgálatáig.

Az iparszociológusok által leginkább hasznosítható a harmadik fejezet, amely a legterjedelmesebb is (18 tanulmány), s amelyben a munka- és iparszociológiai kutatások eredményeinek feldolgozása kap helyet. A fontosabb problémakörök a következők: az alkalmazkodás és beilleszkedés problémái a szakképzetlen és szakképzett munkások, az almérnökök és mérnökök esetében, a kiscsoportok szociológiai problémái (a személyközi kapcsolatok hatása a termelés eredményeire, a kommunikációs hálózatok kialakítása, a vezető kader minősége és a csoport eredményei közötti összefüggés), a munkaerővándorlás okai és következményei, a szakképzés és továbbképzés problémái, a vezetés szociológiai megközelítése, a dolgozók egészségi állapotának felmérése.

A könyvet záró fejezet a tudományozsociológia néhány kérdését közelíti meg — felmérések alapján. E kutatási eredmények elemzéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezen a téren rendkívül sok tennivaló van még; kiemelhetjük ezek közül talán a tudományos kutatás stratégiájának minél szakszerűbb kidolgozását és fontosságának tudatosítását vezető és nem vezető káderekben egyaránt, mert ahhoz, hogy új technikai megoldásokat fedezzünk fel, vagy a legkorszerűb-

beket alkalmazni tudjuk, sokkal dinamikusabb, képzetesebb és az új iránt fogékonyabb szakemberekre van szükség.

A hazai szociológiai irodalmi termésben a tanulmánygyűjtemény eredeti és alkotó módon bizonyítja be azt — a már általában elfogadott, de eddig még csak elméletben hangoztatott tényt —, hogy a valóság konkrét, átfogó, sokoldalú elemzéséhez egy jól összeválogatott, nagyfokú szakmai tudással rendelkező és heterogén szakképzettségű kutatócsoportra van szükség. A könyv pozitív hozzájárulása a hazai iparszociológiai kutatások serkentéséhez valószínűleg abban is lemérhető majd, hogy segítségével a szakember a legváltozatosabb matematikai és logikai modelleket konkrétan alkalmazni tudja egy-egy jelenség megismeréséhez. (*Casa județeană a corpului didactic. Petroșani, 1978.*)

V. I.

VINCZE JÁNOS: AZ ÉLET FIZIKÁJA

Vincze János igényes ismeretterjesztő könyvének már a címe is sejteti, hogy az élet kérdéseinek a megszokottól eltérő megközelítéséről lesz szó. Valóban, nagy feladatra vállalkozik a szerző, amikor az élet alapvető kérdéseit korunk új, még csak kibontakozóban levő szintetikus, integratív szemléletmódjának szellemében foglalja össze.

E szemléletmód alapját az utóbbi négy évtized tudományos gondolkodásában végbement minőségi változások eredményeként megjelent interdiszciplínák alkotják. A szerző ezek közé sorolja a rendszerelméletet, a kategóriaelméletet, a kibernetikát és az interkinetikát, s hangsúlyozza: „*E négy interdiszciplína az integratív közeledésmód szemléletét képviseli a modern tudománytörténetben, bizonyos »szupertudományi« jelleggel felruházva.* Eredményeik a klasszikus koncepcióknál átfogóbbak, de megoldásaik ugyanakkor még primitívek, hiszen fejlődésüknek még csak kezdeti szakaszában találhatók. E hipertudományok megjelenése nagy horderejű továbblépés a legkülönbözőbb tudományos kérdések megoldása felé. Magasabb szintézisbe kapcsolják össze az elemet és kölcsönhatást, az energiát és információt, a működést és struktúrát, a nyílt és zárt rendszereket; egyáltalán az általánosabb, átfogóbb megismerés hordozói.”

Vincze mondanivalója rendkívül sokrétű, ami érthető is, hiszen a korszerű szemléletmód a kérdés sokoldalú összefüggéseinek feltárását, elemzését és értelmezését feltételezi. Ugyanakkor az élettel kapcsolatos tényismeretek, amelyek rendkívüli módon felduzzadtak az utóbbi időben, szintén közelebb vittek az élet lényegének megértéséhez. Így a könyv is gazdag adatanyagot tartalmaz, de ennek ellenére nem válik a biológiai tudományok megszokott „enciklopédiájává”: modern szintézisre törekszik.

A könyv szerkezeti felépítésében elsősorban a történeti szemlélet érvényesül. A szerző elég távolról indul el az élet kérdéseinek megközelítésére. Az anyag kozmikus fejlődésének ismertetése az ún. *forró univerzum* vagy „nagy robbanás” elmélete alapján — amely az univerzum fejlődésének legátfogóbb rendszerszemléletű modellje — egymagában is érdekes, izgalmas olvasmány. Ugyanakkor az univerzum fejlődésének ismerete alapul szolgál a Föld evolúciójának megértéséhez, amely az életnek nemcsak „lakóhelye”, hanem szerves része: történetének utolsó négy-milliárd éve szorosan összefonódott az élet megjelenésével és fejlődésével. Ebben az összefüggésben történik a Föld geológiai fejlődésének ismertetése is, természetesen a legújabb kutatások eredményeinek alapján.

A természettudományok fejlődése és az interdiszciplináris szemléletmód eredményeképpen ma már az élet eredetére vonatkozó elméleteink is realisabbak, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Ilyen összefüggésben boncolgatja a szerző is e kérdést, különös hangsúlyt helyezve az élő anyag biofizikai és biokémiai szerveződésének problémáira. Az egyed- és törzsfelődés ismertetéséből legérdekesebb az a rész, amelyben Vincze a molekuláris biológia egyik jelentős eredményét, a hemoglobin-molekula aminosav-sorrendje s az állatvilág törzsfelődése közti összefüggést ismerteti.

Új értelmezésben vizsgálja a szerző az élet lényege, az életkritériumok kérdését is, amely az utóbbi évtizedekben ismét a biológusok figyelmének homlokterébe került. Kiderült, hogy a régi felfogás, amely szerint élőnek tekinthető, ami a klasszikus biológia által meghatározott öt általános életjelenséget (mozgás, táplálkozás, növekedés, szaporodás és ingerlékenység) *együttesen* mutatja, érvényét veszítette, s az új életkritériumok modellje, amely szerint az élet döntő tényezője az *anyagcsere*, napjainkban körvonalazódik. Az öregedésről, a halálról, az élet galaktikus jellegéről szóló fejezetekben szintén sok olyan problémát vet fel a szerző, amelyek nemcsak érdekesek, de szükségesek is az élet lényegének alaposabb megértéséhez.

Vincze János könyvének témagazdagságából adódik, hogy jó természettudományos alpműveltséggel rendelkező olvasók számára is bizonyos szellemi erőfeszítést igénylő mű. Ugyanakkor a szerzőt a rendelkezésére álló terjedelem arra készítette, hogy mondanivalóját *nagyon*, néha *túl* tömören fejtse ki. Ha valaki például itt találkozik először Gánti Tibor chemoton-elméletével, csak elmélyült meditálással értheti meg annak lényegét. A matematika alkalmazása a biológiában ma szükség-szerű; a szerző is gyakran alkalmaz matematikai képleteket és levezetéseket az egyes biológiai jelenségek modellálására. De noha óvakodik magasabb matematikai képzettséget igénylő egyenletek használatától, így is lesznek, akiknek matematikai apparátusa nehézséget jelent majd.

Az *élet fizikája* föltétlenül érdekes és hasznos olvasmány, amely sok szempontú megvilágításban tárja olvasói elé az élet lényegének kérdéseit. „Fejtegetéseiben — írja Lazányi Endre professzor az előszóban —, főként a fejezetvégeken, a kutatások lezáratlanságának hiányát érezzük, ami serkentően hat a továbbgondolkodásra.” (*Tudományos és Enciklopédiai Könyvkiadó, Bukarest, 1978.*)

M. Z.

ÁBRAHÁM JÁNOS: FÖLDSZINTES ATOMKOR

Hányadik könyv ez „a történelem legnagyobb eseményéről”, az atomenergia felhasználása — háborús és békés felhasználása — lehetőségének megnyílásáról, s az első háborús és békés eredményekről? Ha úgy kérdezz k, hányadik *hazai* könyv, akkor sem tudunk pontosan válaszolni alapos bibliográfiai tájékozódás nélkül: az „atomkor” első néhány évének és évtizedének eseményeivel rengeteg riport- és dokumentumkötet, publicisztikai és szépirodalmi feldolgozás, tudományos értekezés és esszé foglalkozott már.

Tartalmilag, ténybelileg a szerző nem mondhat semmi újat az eddigi könyvekhez képest, legfennebb olyan frissebb adatokkal szolgálhat (részleges atomcsend-egyezmény, SALT-tárgyalások, az atomfegyver proliferációja stb.), amelyek korábbi kiadványokban még nem szerepelnek. Persze a világpolitika eseményeit valamelyest is figyelemmel kísérő újságolvasó, tévénező számára — s ki nem az napjainkban? — ezek sem újdonságok, a szerző pedig alig igyekszik a feldolgozás módjának különösebb eredetiségével „kárpótolni” bennünket. Mindennek ellenére a *Földszintes atomkor* létjogosult könyv: hatókörében elevenen felszínen tart egy kérdést, amelyről soha nem volna szabad megfeledkeznünk.

„Napjainkban okos tanulmányok jellemzik az *atom*pat, az erőegyensúly hatását a világpolitikában, az újságok naponta tárgyalásokról adnak hírt, ugyanakkor a megbeszélések helyben topogásról is beszámolnak. De már az, hogy a nukleáris hatalmak asztal mellett ülve beszélgetnek, csillapítóbban hat, mint ha egymást fenyegetnének” — próbálja magyarázni a szerző a hetvenes évek végére kialakult viszonylagos közönyt a nukleáris fegyverek pusztaságából fakadó veszéllyel szemben. Egyúttal azonban lelkiismeret-ébresztően vezeti rá az olvasót arra, hogy ez a közöny valóságos bűn akkor, amikor „a legújabb (1977-es) adat szerint a hagyományos és nukleáris bombákban és lövegekben annyi energia halmozódott fel, hogy most már bolygónk minden lakosára száz tonna trotilal egyenértékű robbanóerő jut”, s amikor az atomfegyverrel rendelkező hatalmak minden — legyünk jóhiszeműek — békés szándéka ellenére *véletlen atomháború* is kitörhet, mert „semmi-féle biztonsági intézkedés nem óv meg teljességgel a technikai véletlenektől”, és „semmiféle óvatossági intézkedés nem ad teljes értékű garanciát a pszichológiai defektok ellen” (a rakétákra szerelt nukleáris töltetek indítógombjainál ülőkről van szó, konkrét és képletes értelemben). Egyetlen megoldás van az egész emberiség pusztulását jelentő katasztrófa elkerülésére: a leszerelés — mutatja ki a könyv a valóságnak, a tények vaslogikájának megfelelően.

S itt egyszerre drámai lesz ez a minden jel szerint diákjainkhoz, fiataljainkhoz szóló könyv: az lesz a szerző szándékától függetlenül, sőt annak ellenére. Drámai annak a bizonygatása, hogy nem hiábavaló „az emberiség lélektani mozgósítása a bomba ellen”; drámai a szerző részéről az igyekezet, hogy elhitesse olvasójával, hogy ő — az olvasó — is *tehet* valamit az általános és teljes leszerelés megvalósulásáért; s úgy hisszük, az olvasó részéről is drámai a könyvtől félbresztetni hagyott lelkiismeret tanácstalansága, hogy *mit* *tehet* tulajdonképpen. Sajnos, ezt a szerzőnek nem sikerült világosan, konkrétan, egyszerűen megmondania; ebben a tekintetben megmarad, mint oly sokan mások is, a békeharc jelszavas malasztjánál. (*Albatros Könyvkiadó, Bukarest, 1979.*)

Ó. S.